

mysłu garncarskiego w Czechach". Autor na podstawie dokładnego studjum materiałów ceramicznych z Wielkopolski doszedł do przekonania, że wbrew jednostronnemu twierdzeniu M. N ä b e g o , jedynie znikoma część znaków dennych była odcisnięta stemplem, natomiast większość ich przedstawia odciski negatywów umieszczonych na samym krążku. Tem samem ugruntowuje się przypuszczenie, że „nie ze znakami własności mamy tu do czynienia, lecz ze znakami garncarskimi, mającymi na celu wyróżnienie wyrobów poszczególnych zdunów“, stanowiącymi, być może, zarazem godła rodzinne czy rodowe garncarzy. Znaki wklęsłe są starsze (do XI wieku), znaki zaś wypukłe są młodsze (XI—XIV stul.). Słusznie zwalcza autor mniemanie N ä b e g o o rzekomem zapożyczeniu tych znaków przez garncarzy słowiańskich od niemieckich, ponieważ „dla nieuprzedzonego już sam zasięg i statystyka występowania znaków (z krzyżami) jest wystarczającą wskazówką ich słowiańskiego pochodzenia“. Za tem ostatniem twierdzeniem przemawia nadto chronologia, ponieważ „w ceramice wczesnohistorycznej w Wielkopolsce spotykamy znak krzyża na naczyniach z pierwszej połowy X w., starszych niż początki wiary chrześcijańskiej w Polsce, a zarazem starszych, niż wszystkie znane dotąd znaki podobne z ziem wówczas niemieckich“. Niepodobna nie przyznać wielkiej słuszności prof. K., skoro kończy swą cenną pracę zdaniem, że „skierowanie wzroku ku wschodowi możeby nam prędzej wyjaśniło niejedno zagadnienie z zakresu ceramiki słowiańskiej wczesnohistorycznej, niż jednostronne zapatrzenie się na sąsiadów niemieckich“.

W. Antoniewicz.

J. Kostrzewski. **Znaki na dnach naczyń wczesnohistorycznych z Wielkopolski.** „Niederlův Sbornik“. Praha 1925, 8-ka, str. 117—130, z 2 tabl. i 36 il. w t.

Badania nad kulturą czasów wczesnohistorycznych należą u nas do najbardziej zaniedbanych. Cieszyć się tedy wypada, iż ciekawy problem ceramiki wczesnohistorycznej Wielkopolski podjął prof. K o s t r z e w s k i , biorąc pod uwagę specjalnie typologję, technikę wykonania, przeznaczenie, chronologję i pochodzenie znaków na dnach naczyń glinianych. Wśród form tych znaków dadzą się wyróżnić znaki wklęsłe i wypukłe; pierwsze występują jako koliste zagłębienia, jako krzyże, jako dwa zagłębienia prostokątne lub kopytkowate; drugie składają się z krzyżów rozmaitych typów, prostych i w otoku, z swastyk, gwiazd, kół wypukłych, rozet i in. Bogactwo tych form jest mniejsze niż w Czechach, co tłumaczy autor „niewątpliwie także wyższym rozwojem prze-